

ELS NOMS DE FAMÍLIA DELS XUETES A MANACOR (MALLORCA)

Miquel GRIMALT GELABERT

Raquel RODRÍGUEZ GOMILA

A Mallorca va existir, des de darreries del segle XVII una sistemàtica discriminació social pels portadors dels 15 llinatges corresponents als cognoms dels processats i executats per la Inquisició mallorquina a 1675 i a 1691 acusats de judaïtzants. La minoria social constituïda pels descendents d'aquestes famílies ha rebut el nom de xueta, i els seus membres, a part de diverses particularitats de tipus sòcio-econòmic, manifestaren una perdurable endogàmia, fins al punt de formar una autèntica minoria, que fins a la primera meitat del segle XX es va mantenir sense quasi creuaments amb gent externa als seus cognoms.

Davant la circumstància d'un reduït nombre de llinatges, i a causa de la similitud que tenien als ulls de la gent -es donava un sentit de confondre qualsevol dels 15 cognoms maleïts-, entre els xuetes es va donar una pervivència i estabilitat dels noms de casa, que varen passar a esser el principal element identificador.

S'ha duit a terme una recerca dels noms de família de la població del municipi de Manacor que té els 15 cognoms que han estat considerats com a xuetes (descendents de jueus conversos) a Mallorca.

Manacor és el segon municipi demogràficament més important de Mallorca, i des de 1850 ha comptat amb una població superior als 10000 habitants, actualment compta amb 24926 (1991). Des de la segona meitat del segle XVIII ha comptat amb un nombre important de persones amb els llinatges xuetes, amb trets demogràfics diferenciats de la resta de població i que han estat estudiats (Grimalt/Rodríguez, 1984).

Les fonts utilitzades en la present investigació han estat l'enquesta oral, la recerca de documentació històrica diversa (capbreuació, cadastres i censos), i s'ha duit a terme amb una intenció exhaustiva. De fet en bona part dels documents oficials l'aparició del nom de família és sistemàtic, i es manté fins a la dècada de 1920. La recerca finalitza cap a 1960, atès que des de la segona meitat del segle XX l'endogàmia entre els portadors de confondre xuetes trobada és la que presentam a continuació, amb relació del cognom al qual majoritàriament han anat lligats.

Al-lots (Fortesa)
Argenter (Miró)
Baltasana (Fuster)
Baltasanet (Piña)
Baltasar (Pinya)
Barraixet (Picó)
Barraixet - Can Peano- (Valls)
Barraixeta (Bonnín)
Barraixeta (Picó)
Beatriu (Fortesa)
Birombo (Cortès)
Blau (Fortesa)
Blau (Fortesa)
Boixa (Aguiló)
Boter (Pomar)
Butzetó (Fortesa)
Butzetó (Can Miquelito) Pomar
Camunyes (Segura)
Castelar (Fuster)
Cega (Picó)
Cego (Aguiló)
Celleter (Fortesa)
Colau (Cortès)
Fava (Aguiló)
Gasparoto (Fuster)
Gostí (Cortès)
Gris (Aguiló)
Hermosa (Aguiló)
Llauner (Fortesa)
Llertrudis (Cortès)
Llumeta (Miró)
Manuel (Cortès)
Masset (Valls)
Moixeta (Aguiló)

Mosca (Aguiló)
Pelat (Cortès)
Pep Llauner (Miró)
Pere Nofre (Bonnín)
Picó (Picó)
Pinya (Cortès)
Pinya (Pinya)
Piscata (Cortès)
Piscata (Fuster)
Pistoletes (Fortesa)
Pobordo (Fortesa)
Porgador (Fortesa)
Potecari (Fuster)
Potecari (Valls)
Practicant (Bonnín)
Quietano (Cortès)
Saler (Valls)
Salvadores (Aguiló)
Segura (Segura)
Soler (Valls)
Sóller (Pomar)
Tabaquer (Bonnín)
Tabaquer (Cortès)
Telegrafista (Fuster)
Truyol (Fortesa)
Vengo (Cortès)
Ventura (Cortès)
Viudo (Pomar)
Xim (Fuster)
Xim Barbeta (Fuster)
Xim Fernando (Fuster)
Xim Pobre (Pomar)
Xima (Fuster)

Feim a continuació tot un seguit de consideracions entorn de l'origen i significació dels noms de família trobats.

L'onomàstica és una font fonamental d'aquest recull de noms de família. Els exemples que podem assenyalar són els de *Baltasar*, *Baltasana*, *Baltasanet*, *Beatriu*, *Colau*, *Gasparoto*, *Gasparota*, *Gostí*, *Gostina*, *Llertrudis*, *Manuel*, *Masset*, *Pere Nofre*, *Quietano*, *Salvadores*, *Ventura*, *Xim* i *Xima*.

Dins el reduït repertori de prenom a Mallorca, determinats noms tradicionalment eren portats per persones de llinatge xueta, fet pel qual esdevenien també un factor diferenciador; concretament es tracta de *Lloaxim*, *Caietano*, *Agustí*, *Onofre* i *Josep*.

En uns pocs exemples els malnoms són compostos d'un nom propi determinat per referències diverses, tal com trets físics (*Xim Barbeta*), circumstàncies econòmiques (*Xim Pobre*), elements vegetals (*Xim Tomàtigo*) o sobre la dedicació professional (*Pep Llauner*).

Els llinatges, que com hem indicat són l'element definidor de la memòria social, adquireixen puntualment el valor de malnoms, com són *Pinya* i *Picó*, en aquest cas no necessàriament en coincidència amb els cognoms oficials. Més curiosa és l'assumpció de llinatges no considerats xuetes com a sobrenom, de la qual cosa és un bon exemple *Truyol*. I encara és més notòria la presència de llinatges castellans utilitzats com a àlies, com són *Camunyes* i *Castelar* (aquest darrer derivat d'una marca de palo -beguda espiritosa mallorquina- que fou batiada amb el nom del conegut polític i orador republicà).

Un altre conjunt de noms de família provenen de les professions, aquí s'hi inclouen *Argenter*, *Boter*, *Celleter*, *Llauner*, *Llumeta*, *Porgador*, *Potecari*, *Practicant*, *Saler*, *Tabaquer* i *Telegrafista*. D'elles n'hi ha exemples d'oficis que tradicionalment foren exercits en règim quasi monopolístic per la minoria xueta, com argenter, llauner i obrador de llumetes. Altres oficis menestrals especialitzats són el de boter, porgador i celleter, aquests darrers exercits tant per la minoria xueta com per gent d'altre origen.

A part queden els sobrenoms que es relacionen amb circumstàncies de caràcter personal:

<i>Al-lots</i> ,	(sinònim de fadrins, atès que l'origen de la família foren dos germans que romangueren força temps sense casar-se).
<i>Blau</i> ,	referit a una coloració de la cara.
<i>Butzetó</i> ,	en referència a una persona d'escassa estatura.
<i>Cega, Cego</i> ,	mancat de la visió.
<i>Gris</i> ,	persona amb els cabells blancs.
<i>Hermosa</i> ,	com a qualitat de bellesa.
<i>Pelat</i> ,	indicatiu de calb, mancat de pèl al cap.

Les referències al món animal i vegetal queden consignades a tres noms: *Fava*, *Moixeta* i *Mosca*.

Els sobrenoms d'origen no clar queden relegats als casos de *Barraixet*, *Birombo*, *Pistoleta*, *Pobordo* i *Vengo*.

El Diccionari Alcover Moll, no debades iniciat per un manacorí, conté informació sobre alguns d'aquests casos; així indica com *Birombo* possiblement deriva del terme castellà *biombo*, així com *Pobordo* potser provingui d'una deformació de pronúncia de *paborde* (dignitat eclesiàstica). Òbviament *Pistoleta* té el seu origen en una arma de foc curta, però no es coneix el motiu de la seva assignació a un grup familiar. *Vengo* sembla ésser un mot castellà, curiosament una de les "mallorquines" més repetides en expressar-se els illencs en espanyol, atès que tradueixen literalment el català *ara venc*, amb *ahora vengo*.

No hem aconseguit esbrinar el significat de *Barraixet*, absent als diccionaris a l'ús i desconegut en el vocabulari local manacorí.

La procedència geogràfica queda relegada a la família dels *Sóller*. Aquesta circumstància resulta notòriament sorprenent, atès que Manacor va ésser al llarg de la segona meitat del segle XVIII i especialment durant el XIX un important punt de recepció d'immigració de xuetes provinents d'altres municipis illencs. Aquesta circumstància contrastava amb el quasi monolític origen manacorí de la resta de la població de la vila.

Davant el fet d'un grup social marcat pel rebuig per part de la resta de la població (cal assenyalar com el percentatge de casaments entre membres de la minoria fou entorn del 90% fins a començament del segle). El nom de família, igual que el llinatge, sol ésser exclusiu de la minoria xueta i no compartit amb d'altres famílies de cognoms no marginats. Aquesta norma general té excepcions a tenir en compte, com el dels *Fava*, *Selleter* i *Potecari* (els dos darrers referits a oficis).

El tema de la segregació dels llinatges xuetes -que s'origina en la seva forma actual a darreries del segle XVII- és prou complex i amb variants locals importants. Així cal ressenyar com a Manacor hi ha diferències notòries en relació a d'altres viles, de manera que el llinatge Martí no ha estat motiu de rebuig social; igualment i fins a començament del segle XIX el cognom Pomar tampoc no era considerat xueta, almenys entre els que el portaven i eren d'un seguit de famílies residents a Manacor des d'abans del segle XVIII i que mai no mostraren un comportament endogàmic amb els altres llinatges xuetes. No va succeir el mateix entre els Pomar, immigrants des d'altres municipis durant el segle XIX que sí passaren a formar part de la minoria de suposats descendents de jueus.

Un element diferenciador envers la resta de la població manacorina és l'absència dels topònims dins dels nom de família dels xuetes. Aquest fenomen es lliga a la manca de dedicació d'aquesta minoria a les tasques agrícoles, la qual cosa fa que els noms de propietats rurals manquin en el seu malnomari, en tant que entre la resta de la població són força abundosos, atesa la importància dels oficis agraris i l'existència d'una important població dispersa, resident o treballadora a la part rural del municipi.

En conjunt, cal esmentar la manca de noms de família de marcat caràcter ofensiu o despectius, que d'altra banda són ben presents en el conjunt del malnomari manacorí. Una altra absència és la de noms de l'Antic Testament, ben notòria en el cas de Ciutat (Fortesa, 1972)

Els malnoms trobats a Manacor no coincideixen en quasi cap cas amb el repertori de noms de família xuetes que ofereix Fortesa en la seva obra, possiblement referits a habitants de Palma. Les úniques coincidències són en *Butzeta*, *Moixeta*, *Vengo* i *Xim*, la qual cosa fa que el malnomari manacorí sigui notòriament diferenciat del de la capital insular.

L'estabilitat en el temps dels noms que hem trobat a Manacor és força notòria, i alguns d'ells s'han mantingut inalterats des del segle XVIII, i els que han desaparegut majoritàriament han estat per desaparició física de la unitat familiar, bé per manca de descendència, bé per emigració.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, A.M./ MOLL, F. de B. *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Editorial Moll. Palma, 1978.
- FORTEZA, Miquel. *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca*. Editorial Moll.-Palma.- 218 pp. 1972.
- GRIMALT, Miquel / RODRÍGUEZ, Raquel. *Un cas de comportament demogràfic diferenciat: els xuetes a Manacor (1824-1911)*. I Curso Coloquio de Demografia Mediterránea.- Maó.1984
- TARONGÍ, José. *Algo sobre el estado religioso y social de la isla de Mallorca*. Palma, 1977.

Els autors volen fer constar el seu agraïment a Mn. Guillem Grimalt pel seu ajut en les tasques d'arxiu.